

Göran Gudmundsson, *Stora boken om byggnadsvård - inspiration, tradition, praktiska råd*.

Bonnier Fakta 2010, 360 s.
ISBN 978-91-7424-048-1

För mer än trettio år sedan manifesterades det byggda kulturarvet i det sk byggnadsvårdsåret 1975. Bakgrunden i Sverige såväl som i övriga Europa var en stark opinion för fördjupad, genomtänkt byggnadsvård både i kommunernas planeringsarbete och i vården av enskilda byggnader. Mottot för kampanjen 1975 var "Låt husen leva" och det handlade om att slå vakt om traditioner, samtida arkitektinsatser i nyproduktionen och inte minst om hantverksskicklighet i gången tid. En rad handböcker har sedan dess givits ut som stöd och hjälp för det praktiska arbetet med att vårda äldre hus. Det var också huvudsyftet med byggnadsvårdsåret, att rikta uppmärksamheten mot det byggda kulturarvet och dess värden; vad skulle bevaras, hur skulle det bäst bevaras och vilka metoder skulle man arbeta utifrån? Intresset för att vårda äldre byggnader har varit starkt alltsedan byggnadsvårdsåret, men under senare tid har en genre av inspirationsprogram för den händige snarast bottnat i en slit-och-släng-kultur med kortlivade trendkänsliga lösningar. Men god byggnadsvård handlar om långsiktighet, att ta vara på och förvalta för kommande tider. Byggnader liksom alla materiella ting speglar en historia och vi har alla relationer till byggnader, långt tillbaka i minnet eller högst påtagligt i nuet.

I *Stora boken om byggnadsvård* får läsaren inte enbart praktiska råd i bygghantverk, boken ger samtidigt en bred och djup kulturhistorisk bakgrund till husens

utformning och materialval. Författaren skriver i inledningskapitlet *Välkommen till byggnadsvården* att byggnadsvård handlar om att ge ägaren/hyresgästen förmånen att få bo sunt i en miljö med "själ" och att det handlar om att använda material så att huset kan åldras med värdighet och skönhet.

Museimannen och byggnadsvårdaren Göran Gudmundsson talar utifrån lång erfarenhet och gedigen kunskap. Efter att under flera år ha arbetat med byggnadsvårdsfrågor vid läns museet i Gävle var han en av initiativtagarna till Gysinge Centrum för byggnadsvård som startade 1990 i den före detta sulfittfabrikens arbetarbostäder i Gysinge. Verksamheten drivs under motot att bevara och leva i gamla byggnader. Idag ingår ett trettiotal byggnader i anläggningen, med försäljning av allt tänkbart material för byggnadsrestaurering. I katalogerna *Reservdelar för gamla hus* kan man beställa tidstypiska byggnadsdetaljer från olika perioder; gångjärn, äldre typer av lås, nyckelskyltar etc.

Göran Gudmundsson har skrivit en rad artiklar och böcker i ämnet. I serien *Byggnadsvårdarens bibliotek - fem böcker om byggnadsvård i praktiken* gav han tillsammans med tecknaren Peter Wennberg under 2006 ut handböckerna *Flyttning av gamla hus*, *Värmen i gamla hus*, *Utvändig renovering*, *Invändig renovering och Målade golv*. I dessa handböcker som tar upp antikvariska och praktiska frågor beskrivs hur man bäst bevarar gamla hus och samtidigt anpassar dem till ett modernt boende. Tidsmässig fokus har i dessa skrifter legat på 1700- och 1800-talens bebyggelse.

I *Stora boken om byggnadsvård* ger Gudmundsson både en bredare och djupare ingång till byggnadsvårdsarbetet.

Tidsmässigt går beskrivningarna fram till mitten av 1950-talet. Bokens undertitel är "inspiration, tradition och praktiska råd". Detta är också genomgående teman i den drygt 350 sidor omfattande volymen. Texten presenteras i fyra huvudavsnitt som behandlar byggnadens interiör, exteriör, uppvärmning och målning utomhus och inomhus.

I det inledande kapitlet om byggnadsvård ger Göran Gudmundsson en översikt över de frågor och överväganden man ställs inför och hur man som ägare eller brukare av ett hus eller en lägenhet i ett flerbostadshus förhåller sig till byggnaden/bostaden och dess historia. Han lyfter fram vikten av att ha en handlingsplan som sträcker sig på kortare eller längre sikt, men att först ta ställning till vad som är mest akut att åtgärda.

I varje avsnitt finns faktarutor med tekniska, stilhistoriska eller praktiska upplysningar och sammanställningar. I interiöravsnittet beskrivs inredningssnickerier, vad som är typiskt under olika tidsepoker, vad man särskilt bör tänka på innan man börjar arbeta med den befintliga inredningen och de karaktäristiska detaljerna. I avsnittet om trägolv finns även en beskrivning av rengöringen av ett obehandlat trägolv och att ett dylikt golvmaterial har tydliga fördelar, inte bara estetiska, utan att denna typ av golv förutom att skapa karaktär också är varma, billiga och miljövänliga att underhålla.

Beskrivningarna går vidare till husets övriga rum, med början i köket. Intressanta och inspirerande kolorerade teckningar ger läsaren en god överblick över kökets förändring från 1700-talet och fram till sent 1960-tal. Beskrivningarna av interiörens olika delar med golv, kök, toalett och badrum ger såväl grundläggande kunskaper

per i konstruktion som konkreta exempel på goda förebilder, illustrerade med teckningar. För att anpassa ett äldre hus till en modern bostad innebär ingrepp, stora som små, men det är angeläget att de genomförs på ett varsamt och kunnigt sätt. Elektriska ledningsdragningar är ett talande exempel, där det gäller att hitta speciallösningar för den äldre byggnaden. Här ges tydliga exempel i en faktaruta.

När det gäller byggnadens exteriör framhålls hur viktigt det är att tänka på att den ingår i en miljö, i ett sammanhang tillsammans med andra byggnader, som man måste ta hänsyn till vid exteriöra förändringar. Här finns goda exempel på renovering av grund, stomme, fasad och tak. Bokens texter har genomgående karaktären av handbokstexter, men med den stora skillnaden att läsaren samtidigt får en mycket god kunskap i den kulturhistoriska bakgrunden. I ett hus som byggs idag finns exempelvis knappast något material som hämtats från platsen, vilket är en avgörande skillnad jämfört med den äldre bebyggelsen. Först genom industrins utveckling blev byggandet oberoende av lokala materialtillgångar och det klassiska sambandet mellan byggnadens material, form och konstruktion, som präglar landsbygdens äldre bebyggelse försvann. Det är intressant att notera, vilket författaren tydligt påpekar, att den äldre bebyggelsen var ekologisk långt innan begreppet skapades. Trä var det naturliga byggnadsmaterialet i barrskogs- och lövskogsområden, stenarna till grunden fanns kring byggsplatsen, huset placerades om möjligt på en höjd för att förbättra dräneringen, tätningsmaterial togs från platsen, mossor från skogen och lin från åkern. Det äldre byggandet hade med andra ord en mycket stark ekologisk

anpassning, vilket man måste vara medveten om i samband med renoveringsarbeten. Författaren beskriver vidare vad som är karakteristiskt under olika epoker och de regionala variationerna i olika delar av landet.

I en av faktarutorna får läsaren steg för steg lära sig tekniken att renovera äldre fönster. I en bildkavalkad presenteras skorstenar från olika typer av byggnader, från olika delar av landet och från olika epoker. Material, detaljer och dekorationer ges en ingående beskrivning.

Läsaren påminns om att det inte finns några snabba genvägar till god byggnadsvård, vilket de flesta husägare säkert är medvetna om men inte alltid vill inse. Byggnadsantikvarierna förde redan under 1970-talet en ojämn kamp mot tillverkarna av fasadfärg med budskapet att underhållsfritt oftast innebär uppenbara svårigheter den dag det var dags för förnyat underhåll. Med dagens kunskap och starka miljöengagemang är dock medvetenheten om att långsiktiga åtgärder, som får ta lite längre tid att genomföra, ger ett både bättre och på sikt ett arbets- och tidsbesparande resultat. I bokens text om val av fasadfärg blir det självklart i beskrivningen av samspelet mellan färg och underlagsmaterial, trä och slamfärg eller trä och linolja, samtliga produkter från växtriket borde kunna samverka bäst. För det är knappast någon som funderat på att måla sitt hus med billack, den starkaste färg man kan tänka sig, men alltför stark för det svagare underlaget trä! Kedjan bryts på grund av att en länk är alltför stark. Göran Gudmundsson skriver på ett mycket levande och entusiastiska sätt. Precis som den erfarna timmermannen, finsnickaren och målaren fördömer han material och tekniker som inte leder

till långsiktig hållbarhet. Det är denna erfarenhet, kombinerad med en bred och djup kulturhistorisk kunskap och respekt för äldre hantverk och material som präglar bokens innehåll och gör den trovärdig och inspirerande.

I kapitlet om målning, interiört, men framförallt exteriört får läsaren en exposé över den faluröda slamfärgens användning från 1500-talet och fram till 1900-talets egnahem och småbruk och 1950-talets villor. Falu koppargruva blev redan under medeltiden Sveriges viktigaste industriföretag och rödfärgen blev tidigt en biprodukt till kopparframställningen. De första spåren av rödfärgade hus i skriftligt källmaterial går tillbaka till slutet av 1500-talet och Johan III:s tid. Först användes färgen till stora tegelbyggnader. Man kunde inte bränna tegel i stora kvantiteter till samma nyans, därför målades tegelväggen röd, så att den fick en jämn kulör. De stora timmerhusen målades röda för att efterlikna stenhusen. I stenarkitekturen blev den röda färgen omodern redan under 1600-talet, men trähusen fortsatte att målas röda; herrgårdar, militära boställen, tingshus, prästgårdar, städernas hantverks- och handelsgårdar och under senare delen av 1800-talet och tidigt 1900-tal blev den faluröda färgen vanlig i hela landet. Den ljusa linoljefärgen slog igenom under 1700-talet på herrgårdsbyggnader och i städerna, där den till en början användes sparsamt endast på gatufasaderna. Oljefärgen blev vanlig i samband med att man

började klä in husfasaderna med träpanel, vilket i sin tur hängde samman med sågverksindustrins produkter, med början i mitten av 1800-talet.

I bokens kapitel om fasadfärger presenteras en arkitektonisk och stilhistorisk översikt över den faluröda slamfärgens byggnader genom tiderna och på samma sätt den ljusa linolefärgens arkitektur från 1750-talet fram till 1950-talet. Avsnittet "Målarboken" som behandlar såväl exteriör- som interiörmåleri innehåller liksom boken i övrigt rika illustrationer i form av foton och teckningar samt faktarutor med praktiska beskrivningar av olika arbetsmoment och recept på färger. Det är sakliga beskrivningar som inspirerar och lockar till att pröva själv. Boken är en praktisk lärobok i kulturhistoria och byggnadsvård som förespråkar att man måste ta reda på och förstå varför ett gammalt hus ser ut på ett speciellt sätt. Med författarens egna ord: att knäcka koderna, att förstå tankegångarna. När man har förstått logiken och hemligheterna, då öppnas möjligheterna att utveckla sin egen stil på traditionens grund. Den fysiska miljön ger alla förutsättningar för att knyta det förflutna till framtiden, som också är en länk till vårt sökande efter identitet.

Boken präglas av författarens gedigna kunskaper och analytiska syn på det traditionella hantverket. Det levande immateriella kulturarvet, som de sk "tysta" eller "handlingsburna" kunskaperna står för är idag ett vetenskapsområde med de traditionella hantverken i centrum.

Dräneringen av den praktiska kunskapen inom detta område har varit omfattande under 1900-talets andra hälft. Det är hög tid att rädda och föra vidare de kunskaper som alltjämt finns. Hantverk för framtiden är ett vetenskapsområde under

utveckling för professionella hantverkare på universitets- och forskarnivå. Kunskaper om material och hantverkstekniker är avgörande för våra möjligheter att på rätt sätt ta hand om det materiella kulturarvet, dess byggnader och föremål. Det gäller såväl för den professionelle hantverkaren som för den intresserade fastighetsägaren/hyresgästen. *Stora boken om byggnadsvård* är en inspirationskälla och ett stöd för bevarandearbete med tradition, kvalitet och miljömedvetenhet i fokus.

Lena Palmqvist

Avd. chef

Nordiska museet

lena.palmqvist@nordiskamuseet.se

Gunvor Gustafson & Jan Lundell, *Lador, logar och långor. Om Hälsingeböndernas uthus.*

Förlag Helsingiana, Hälsinglands museum, 2008, 160 s.

ISBN 978-91-976185-3-3

Tipplador, härbren, bakstugor, smedjor, skvaltkvarnar, torkstugor och badhus står i centrum i Gunvor Gustafssons och Jan Lundells bok från 2008 om Hälsingeböndernas uthus. Det är en rik variation av byggnader som presenteras i boken, som ger en fyllig inblick i Hälsinglands byggnadsskick från medeltid fram till 1900-talets början.

Författarnas ambition har varit att kartlägga samtliga uthustyper som hörde

till bondgårdarna i Hälsingland. Det var en ambition som snart fick överges och i boken har författarna valt att koncentrera sig på omkring ett 30-tal olika hustyper, som de menar är representativa för de mest typiska uthusen vid en hälsingegård. Även denna nedbantade ambition är dock mer än tillräcklig. Författarna ursäktar sig i förordet att kartläggningen inte är heltäckande, men den dokumentation de gjort av de utvalda byggnadstyperna är noggrann, ingående och uttömmande, få detaljer passerar dem obemärkt förbi. Som exempel kan nämnas de utmärkta planritningarna av byggnaderna där minsta detalj vad gäller byggnadens funktion finns angiven. Det gör det lätt för läsaren att följa med i diskussionerna om husens funktionalitet och deras koppling till marktypen.

Syftet med boken är att visa på den stora mängd av lador, logar och långor – bondgårdarnas ekonomibyggnader – som fanns och fortfarande finns i anslutning till de ståtliga mangårdsbyggnaderna. Att fokus hittills främst varit på själva mangården med manbyggnaden är inte en större nyhet, och därför är det lovt att författarna valt att fylla det tomrum som faktiskt existerar i kunskapen om uthusen och deras funktion i gårdsekonomin.

Det är utan tvekan en skatt som författarna Gunvor Gustafson och Jan Lundell visar upp i sin bok. En hälsingegård hade ungefär ett 30-tal olika uthus med olika funktioner som baserade på de arbetsuppgifter som skulle utföras vid gården. En del bondgårdar kunde ha ännu fler uthus, kanske upp mot ett 50-tal. Alla dessa byggnader fanns inte i direkt anslutning till mangården med dess hus, utan en del var placerade i anslutning till de platser där arbetet skulle utföras.